

СИДІР КОРБУТ

СИМОН ПЕТЛЮРА

25 травня 1926 року загинув на вулиці Расін у Парижі від руки московського посланця-жида Шльоми Шварцбарта* - С и - м о н П е т л ю р а. Загинула людина, що відіграла величезну роль в останній добі Історії України, що зв'язала великими і героїчними ділами своє ім'я із збройною боротьбою за українську державність, першим великим етапом визвольної української революції, тої, яка розпочала нову епоху не лише в Історії його народу, але й народів цілого Сходу Європи. Загинув вождь української визвольної армії і голова уряду, відродженої після століть неволі Української Держави.

У нас ще й донині підходять до оцінки цієї постаті з тою дрібною і обезвартною міркою, з якою ті, що се роблять, підходять взагалі до нашої Історії, а зокрема до останнього великого періоду її, в якому не зуміли піднятися понад пересічність і м і р н о т у. Тим часом велич завдання, яке стояло перед українською визвольною революцією і яке він піднявся здійснити, роль, яку відіграв і заслуги, які здобув своїм генієм на тій висоті, вимагають від нас оцінки глибокої, опертої на розуміння так дуже складних процесів тої доби, з якої він виріс.

* - С. Шварцбарт - агент ВЖ-ДПУ, виконавець плану вбивства С.Петлюри /прим. вид./

ГЕНІЙ ОСОБИСТОСТІ І НАЦІЯ, ВОДЬ І РЕВОЛЮЦІЯ.

Кожна велика доба знає ряд власних великих постатей, знає власну велику людину. Історія народів твориться силою тих самих вартостей, завдяки яким означена раса є гідна називатися народом-нацією. Пориваючий героїзм і надзвичайна натуга волі великих постатей зв'язує, організовує й цементує людську збірноту в здібну до життя, творчості і боротьби націю. Героїчна особистість генія, вождя, понадпересічного провідника, насичує цілий народ і цілі покоління тим непогасаючим огнем, тією живучою і неспокійною енергією і снагою, що жене її вічно шукати властивої площини вільного, нічим не обмеженого в'язу.

Очевидно, великі досягнення і героїчні чини великої епохи родяться із збірного зусилля, збірної натуги і посвяти цілого народу, цілого покоління. Тим же не менше щойно особистість генія, вождя зв'язує історію народів у тугий ланцюг змагань цілому народові і цілих поколінь. Тим не менше велич того, що ми називаємо великою епохою, твориться в історії як скраво щойно волею і силою непересічних постатей її, а тих, що хочуть і вміють повести за собою цілий народ і цілі покоління до творчості і боротьби за велике призначення.

Велике призначення? Яке неозначене мусить бути це поняття в живій духовності кожного члена того чи іншого народу, в одного з мільйонів. А все ж таки в кожного з мільйонів англійців і ірландців, французів і німців, українців чи москалів тліє в душі іскорка туги за чимсь величним. Ця вічна, тривала, творча тривога душі народу шукає вільного виходу у світ видимих, наявних досягнень і дій, певних і широких доріг для свого вияву, для історичного маршу народу.

Душа раси шукає відповіді, хоче мати дорогу і мету. Цю відповідь дає геній провідника, вождя. Того героїчна, тверда і непохитна воля відповідає ясно, певно й зобов'язує. Того велике слово роздуває в душі кожного, одного з мільйонів, іскорку туги і тривоги за величним в палаючий огонь, що нищить всякий опір на дорогах цього історичного маршу.

В ньому одне не може обійтися без другого. В ньому вождь і народ є нерозривними елементами одного живого організму, одної діючої енергії, що творить історію.

Вождь дає допитливій і тривожній душі свого народу відповідь і веде його до творчого змагання. Його ім'я стає пориваючою програмою і метою для цілого народу і цілих поколінь. Бо коли кожний, один з мільйонів вимовить його велике ім'я, то при тому його свідомість відтворить неодмінно живу картину образів, що повстали в пориві змагань під його певною і твердою рукою; то при цьому неодмінно не зможе він опертися чаро-ві його величних чинів і непереможному впливові його наказуючого великого слова. Бо питання про мету і дорогу завжди буде тривожити неспокійну душу рядовика. Відповідь же йому дасть тільки той, що з глибин своєї душі видобув найкращі перлини вартостей, якими творець природи наділив його націю. Імена тих, найкращих представників нації творять в мільйонах свідомість органічного зв'язку і спільної, одної мети. Ті великі особистості і їх імена виривають мільйони з тривожної задуми і насичують їх жагою жити, жити повним радісним життям, вічно рости і вічно могутіти. Це ж і є тим великим призначенням, що лежить в самій природі кожної нації. Це є та велика мета її існування, яку наближує й здійснює кожний збірний почин, кожний історичний перемарш, кожний великий бій здорової і великої нації.

В героїчній духовності кожного дійсного провідника свідомість якраз такого великого призначення є найкраща. Вони вливають її в живий організм свого народу і тим скермовують всі його сили до здійснення виразно відчутих і освідомлених потреб національного життя. Гостра свідомість мети і доріг, створена волею генія, спрямовує і координує національні сили в їх історичній творчості і боротьбі. Без цієї свідомості ніякий великий успіх, ніяка велика перемога повстати не може.

Геніальна особистість є творцем мети змагань кожного народу, є творцем його найвищої порядкучої ідеї. Ідея - це діюча воля особистості, воля вождя. І коли ми сьогодні говоримо, що великі ідеї гнали усі народи до творчості, змагань і боротьби, що за голосом ідей ішли вони на всі побоїща, що на них творилася історія великих народів і наша славна історія - то треба нам неодмінно розуміти, що їх гнала туди непереможна, пориваюча, героїчна воля національних провідників, геніїв, вождів, голос яких був могутнім зовом їх крові. Бо воля їх не перестає діяти ніколи. Вона величчю своїх досягнень і дій насичує людину, націю, на-віть з її природою, жагою вічного, радісно-творчого буття. Вона

переходить в кість і кров живучих і, так мандруючи з покоління ^{в покоління} вічно і вічно кличе спадкоємців крові підніматися на висоту величних досягнень героя. Вона вбиває і спалює всі ледачі нахили в організмі народу в моментах його хвилих невдач. Вона покликє все нових і нових провідників, геніїв і вождів. Вона велить своєму народові невпинно підніматися вгору, рости, могутіти, не жаліючи ні труду, ні зусилля, ні крові. Бо тепло крові "все теплим буде в душі нації", все відограватиме роль непокоячого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого" - як це прекрасно висловив той, що його пам'яті призначена ця книжечка.

Вглиблюватися в нашу історичну традицію і висувати великі імена наших національних геніїв, вождів, провідників заставляє нас воля творити своїм зусиллям і поривом величне нашої історії, воля бути в нашій добі поколінням гідним носити назву імені героїських поколінь минулих епох. Ми мусимо завжди давати діям тих особистостей таку оцінку, щоби в ній відтворити в них те, що було виявом здорових національних стремлінь і відмежувати те, що було тільки даниною труднощам їх боротьби і духові їх часу. Відтворюючи їх імена і їх дії, ми надаємо форму ідеї нашого часу, надаємо боездатну форму волі і силам живучого покоління продовжувати те, чого вони не докінчили. Висуваємо їх імена, бо вони не дають нам зледащити в низькій дріб'язковості і сум'ятті занепаду і вказують нам тверду і певну дорогу до правдивої вартости нашого життя, велять піднятися на висоту свого діла кожному, одному з мільйонів і ділом наблизити, приспішити й закріпити тріумф ідеї, для якої вони славно жили і героїчно гинули. Перетоплення їх великих імен в нашій свідомості вирізьбити в ній на тлі сьогоднішніх днів ясні зариси вільної від розкладових, ворожих впливів національної ідеї, вкаже нам дорогу і з'єднає нас з порядкуючою волею того вождя, що в свій час виїде на чоло стихії, яку очолювали ті, що відійшли.

Роль великої особистости в невпиннім розвитку народів у в и д а т н ю е т ь с я в цілій повноті на тлі того явища, яке називаємо р е в о л ю ц і є ю .

Природа революції є різна, залежно від ґрунту, на якому вона повстала, і від цілей, за які вона бореться. Під революцією розуміють у нас звичайно боротьбу групи, класу чи частини народу за новий устроєво-суспільний і політичний порядок в рамках однієї держави проти тої частини народу, що стоїть на сторожі старих порядків і ставить опір в творенні нового ладу. Основ-

ною рисою тієї боротьби є остаточний відрив від правових засобів боротьби з творцями й оборонцями старих порядків і перехід до безглядних методів сили.

Дійсно, того роду революції мали і мають місце серед різних народів впродовж їх історичного розвитку. Це революції національні, що відбуваються в рамках одного народу. Але поняття революції обіймає теж і далеко ширші і могутніші перевороти в історії народів. Є ними визвольні національні революції поневолених народів. Тими могутніми переворотами є зокрема ті визвольні революції, що не тільки піднімають на арену історичного буття свою націю, але піднімають і інші поневолені народи, руйнують стару і творять нову міжнародну систему.

Визвольні національні революції є двигунами народів, що досі не мали змоги виявити достатньо і вповні своєї історично-творчої здібності, що їх неволя пануючих націй тримала в історичному небутті і скреслювала з історії світу. Визвольні революції є двигунами нових історичних фактів, виступом появи нових життєздатних національних організацій. Вибухова сила деяких із тих революцій є така велика, що вони не тільки розбуджують до життя інші поневолені народи, але дають їм і навіть старшим "історичним" народам новий зміст життя розмахом своєї нової, молодшої, буйної культури. Такою революцією був розвал імперії стародавнього Риму силами народів англогерманської раси і повстання на його руїнах цілого ряду новітніх націй, що створили величну новітню культуру і цивілізацію. Передвісником і першим етапом такої революції була визвольна революція українського та інших поневолених народів Сходу Європи 1917 - 20 рр., що зруйнували стару московську імперію і поклали на її руїнах перший фундамент під будову своєї нової життєдайної культури, хоч і не були досить сильні і підготовлені, щоб одночасно перемогти нове московське завойовництво - б і л ь ш о в и з м.

В той час, коли метою національної революції є змістити старий, але свій національний порядок, і завести новий; метою визвольної національної революції є повалити чужий і ворожий порядок і заступити його своїм власним національним, усунути порядкуючу волю нації пана і самому порядкувати своєю долею.

Свідомість революційної ідеї в кожній революції родиться й викристалізовується завжди в умах нечисленною меншості і нечисленних одиниць, що в дану історичну добу є найціннішими і найкращими представниками верстви, що хоче вести народ до великого, і народу, що хоче стати великим. Ця свідомість повстає серед тих, що

самі хочуть і мають відвагу стати осередком, організуючим революційну боротьбу і творчим ядром порядкуючих Ідей нового ладу. Ця меншість, ці коротко провідники, розпочинаючи перші бої, здобувають масу для своєї Ідеї і для завдань боротьби. Ведучи її до неперервних, впертих і послідовних боїв, вони щораз ясніше вирівнюють в її свідомості ясність Ідеї і прилучують до щораз то більшої плановості в боротьбі.

Революція є зв'язана в своєму розвитку окованами старого порядку. Вона не має необмеженої свободи для переведення одноцілої організації сил для завдань остаточного бою з організованими силами пануючого народу. Вона не має умов, щоби з місця поставити проти організованої сили ворога силу їй рівну. Вона може перемогти тільки зводженням безперервних часткових боїв зі силами старого режиму чи пануючого народу. Розгортаючи її на кожному відтинку невинного старого порядку, спрямовуючи всі сили невдоволеної маси і революційних елементів на його знищення, вона може щойно тою дорогою зібрати сили, потрібні для остаточної розправи і організувати їх в могутню революційну армію, досить сильну, щоб зламати опір старого режиму, або змести панування пануючого народу.

В тому моменті, коли революційні часткові бої достатньо знесли старий порядок, вони знову зоблігували масу для боротьби із ним, коли вони розплутали сили цілої стихії - словом, коли революція дозріла до остаточного вибуху і зведення остаточного вирішального бою із силами противника і ворога - тоді стає необхідною та одна керуюча і плануюча воля, яка зуміла б ту стихію опанувати ясним оформленням її стремління і прагнення, і здібністю організувати і генієм стратега. Стає необхідною воля одного вождя, в якому стихія бачила б свою Ідею, свою організуючу силу і план боротьби. Того вождя мусить висунути кожна революція, якщо вона перемагає. Воля, сила і геній вождя може єдино повести стихію до переможної боротьби і влити в її стихійний бунтарський і буйно життерадісний гін, порядкуючу Ідею нового ладу. Його появи викликає механічно не можна. За вождем можна лише гукати і бажати його приходу, якщо його нема. Можна революція мусить його видати і вона його видає Трудуючого, коли вона силою своєї підготовленості і дозрілості в боротьбі і витриманою в моменті зриву до

кінця динамікою перемагає і поконаного, коли цих умов не сповнено, і коли вона з тієї причини є тільки одним етапом революції, яка в даний момент не виповнила своїх завдань і не скінчилася. Такою була визвольна українська революція 1917 - 20 р.

ДВІ РЕВОЛЮЦІЇ Й СИМСН ПЕТЛЮРА.

Постать Симона Петлюри виросла на тлі бурхливих дій 1917 - 20 рр. зовсім органічно з великого пориву і важкої боротьби пробудженого в огні революції народу. Визвольна українська революція 1917 - 1920 рр. так і перейде з його ім'ям до нашої історії. Цього факту не вдасться ні оминати ні замовчати. Його боротьба перетворила ці бурхливі часи в правдиву визвольну революцію і дала початок великій епосі, в якій живемо. Його чин дав початок тій самостійній політичній свідомості і думці, що діє досьогодні в нашій покійній і змагається з новими труднощами і новим опором за здійснення його великої ідеї. Ті, що не можуть дати належної оцінки тій постаті, голов-но з причини хвилевої поразки, якої зазнала в тодішніх умовах наша визвольна боротьба, - не розуміють здебільшого величини того завдання, яке стояло тоді перед українськими революційними силами і Петлюрою, що став їхнім вождем. Вони недобачають величезної гамучої сили того в л а с н о г о, розложеного впливом неволі, середовища, серед якого він виріс і діяв і якому повинен був і мусив протиставитися.

Часто, ще й сьогодні говориться про революцію на Сході Європи в 1917, як про "революцію в Росії", значить одну революцію. На ділі в тому часі відбувалися на Сході Європи дві ворожі собі революції. Одною була московська національна революція, другою - визвольна революція поневоленних народів з Україною

на чолі. Перша з них виросла на ґрунті повної нездарности і зледащіння старої московської командної верстви, тобто царсько-дворянського режиму, що був уже неадібний виповнити завдання великодержавної завойницької ролі Москви. Друга виростала з ворожої московській Імперії природи поневолених нею народів. Отривавши шкарлупу рабства і гнобительські окупи, ця друга революція викликала на Історичну арену зовсім нові сили, нові народи з Україною на чолі до самостійного буття. Визвольна українська революція, вибиваючись на чоло визвольних змагань усіх інших народів, була в повному розумінні того слова революція. Вона покликала до життя й Історичного буття зовсім нові сили, намагючись не тільки змінити старі порядки й запровадити свої власні, національні, але й перебудувати на руїнах московської Імперії Схід Європи в зовсім нову систему, а за тим і взагалі змінити міжнародний світовий порядок. Визвольна українська революція була дійсною революцією, що давала початок новій епосі в Історії України і цілого світу. Національна московська революція була реакцією, що мала відродити підточений московський Імперіалізм і оновлення його сил здавити революційні змагання України й усіх поневолених народів.

Звідси обидві ці революції розвивалися органічно у взаємно ворожій собі напрямку: одна до большевизму, друга до 4-го Універсалу, до проголошення самостійної Української Держави. Московський большевизм був представником відроджючогося в новій формі завойництва, Імперіалізму. Відроджючийся під силою штика в акті 4-го Універсалу, український націоналізм був представником тих народів, що через знищення того Імперіалізму намагались вийти на арену Історії з власної порядкуючою новою програмою національного і міжнародного життя.

На першому етапі розвитку обидві революції мали неначе б то справді багато спільного. Обидві вони родилися і поставали на ґрунті невдоволення мас існуючим старим порядком. Обидві розвивалися в огні боротьби із ним, і хоч причини невдоволення були інші для одної і другої і різні були їх остаточні цілі, до яких вони йшли, - думка про спільну основу і мету обох революцій довго не могла покинути дуже великої частини політично думаючих українських революційних елементів. Ця думка була вщеплена довгою неволею і покріпаченням тих елементів та накинена великим розумом і волею творців оновленої ідеї московського Ім-

періалізму. Вона мала величезний вплив на на перебіг обох революцій і була першою і найважливішою причиною поразки української визвольної революції періоду 1917-20 років. Вияснення її ваги в процесі творення революційної ідеї визволення України вияснює і перший вирішальний етап визвольної боротьби України, тобто 1917 рік і появу С і м о н а П е т л ю р и і таку, а не іншу його роль у визвольних змаганнях.

Боротьба з старим порядком в московській імперії йшла задовго перед революцією на цілому її просторі. Перед у цій боротьбі в Московщині вело робітництво, на Україні - селянство. Організуючим чинником цих революційних сил була інтелігенція. Але роль української інтелігенції в процесі творення визвольної української революційної ідеї і в організації сил для її здійснення була далеко не така, як роль інтелігенції московської. Московська революційна інтелігенція мала амбіцію стати новою командною верствою московської імперії, дарма, що її революційна ідея проголошувала визволення пролетаріату і його передову роль в майбутній звільненій від дворянства і царизму Росії. Ідея визволення пролетаріату, ідея соціалізму була тільки її зброєю в боротьбі за владу. Пролетаріат мав бути тою силою, яка б винесла її на верхи суспільності, силою, якою вона сама стати не могла. З ним зв'язала вона свою долю ще й тому, що московське селянство було цілковито затуркане, темне і політично несвідоме. Воно не могло бути авангардом революції. Ця амбітна московська інтелігенція досягла великого розмаху в ставленні своєї революційної ідеї, відважилось проголосити рішучу боротьбу гнилому і тупому старому режимові і не завагалася піти в гущу московського робітництва й організувати його для цієї боротьби. В своїх змаганнях вона була вперта, послідовна і вміла бути також безоглядною і навіть жорстокою, якщо цього вимагали умови боротьби.

Ту свою ідею московська інтелігенція зуміла накинути інтелігенції українській, дарма що вона була її ворога цілою своєю чужо-національною завойовницькою природою. Московська революційна інтелігенція вміла це зробити. Вона боротьбу з існуючим порядком поставила за мету революції і до тої мети запрягла інтелігенцію українську, щоб знову при її допомозі запрягти до свого воза і ті відосередні революційні протимосковські сили українського та інших поневолених народів, сили, на які ця інтелігенція могла мати вплив. Московський революційний провід зумів за-

здалегідь належно оцінити величезну вибухову роль визвольної української революції і її загрозливість для великодержавного становища цієї майбутньої московської імперії, в якій вона готувалася обняти владу. Тому він відділив цим відосереднім силам місце в с в о є м у фронті, обдурюючи їх "демократією", "соціалізмом", "автономією", "самовизначенням" аж до відокремлення", - по поваленні Існуючого порядку, але під його ідейним і фактичним проводом і в рамках його волею і силою накреслених прав.

Українська передреволюційна інтелігенція в переважачій своїй більшості не мала ні цієї амбіції, ні розмаху, ні відваги, ні безоглядної послідовності, що її мала революційна інтелігенція московська. Вона не мала амбіції стати організуючим проводом визвольної боротьби українського народу, а тільки бажала безволею і безчинно для нього волі і свободи. Вона не мала розмаху і твердості в ставленні своїх ідей, навіть ідей демократії, автономії і самовизначення, тільки шукала для них оправдання в революційній Москві, остаточно і в безсторонній "науці". Вона не мала відваги піти в масу і там будити й організувати сили для боротьби, тільки замикалася в "братствах" і гуртківстві, оминаючи українські селянські маси, тим більше, що "братня" кричала/московська революційна інтелігенція/, що тільки робітництво, пролетаріат може доконати революцію. Вона не мала тої кінечної в кожній боротьбі за великі справи безоглядної послідовності; оминаючи "зайві жертви" і страхачись проливу крові, проголошувала зброю і війну "видумков" і "варварством". Вона засвоїла собі всі ті елементи революційної московської програми, якими революційна Москва розкладала боєздатність своїх ворогів, але яких сама ніколи не мала наміру дотриматися.

Такою була українська інтелігенція пошевченківської доби і такий був зміст усіх її дореволюційних політичних ідей: народництва, українофільства, всякого демократизму і соціалізму. Не диво, що дійсно революційні українські елементи доби народництва і українофільства йшли до романтичних московських революційних організацій і там владі свої голови як московські революціонери за московську справу. А пізніше, хоч на Україні й повстали найрізномірніші, начебто українські демократичні і соціалістичні партії, то вони були безпосередніми діячами московських партій, або були їм ідейно та політично підпорядковані. Вони були протирічливі, вони ненавиділи царат і його деспотизм.

тично-дворянський порядок, але вони були пересичені духовим рабством і москвофільством до тої нової московської Імперії, яка творилася в новій формі, що неначе б то мала дати повну свободу, знести всякий гніт і поневолення.

Та українська Інтелігенція, про яку тут мова, бачила своє місце поруч московської Інтелігенції в "одному революційному фронті". Її москвофільство відірвало її і відчужило від визвольних змагань українського народу, від визвольної У к р а ї н с ь к о ї революції, ворожої великодержавній московській революції. Теї другої, справжньої революції, українська революційна, але москвофільська Інтелігенція не бачила. Вона до кінця навіть в часі, коли московська революція у формі більшовизму показала вже виразно великодержавне, завойовницьке, гнобительське обличчя, вона навіть тоді говорила устами своїх Ідейних приростаників Винниченка, Грушевського та інших про "одну революцію", про "один революційний фронт".

Тим часом те, від чого відірвалася і відчужилася п о л і т и ч н о українська Інтелігенція, діяло і розвивалося в здорових непоневоленних елементах українського народу. Ним було передусім українське селянство. Велика наша Історична традиція жила і відживала в його душі. Воно ж бо само, як ніяке селянство інших народів, брало надзвичайно активну участь у творенні цієї традиції. Ціла попередня доба в Історії України була ділом його поривів, змагань і боротьби. Козаччина, запоріжжя, гетьманщина, гайдамаччина - це ж була доба його свідомих змагань до національно-державного визволення. Доба, в якій воно виказало розмах і силу верстви, здібної творити велику національну Історію. В огні боротьби тої доби воно засвоїло собі її Ідею, можна сказати до тої міри, що мало її в с в о ї й к р о в і. Зокрема часи Богдана Хмельницького і гайдамаччини були тою живою Іскрою непоборного бунтарства, що не дозволяло йому погодитися з неволею і гнало його порядкувати своєю волею і силою своє життя. Та доба і її Ідея були тим живіші в його свідомості перед революцією 1917 р., що про неї так поривавче і могутньо заговорив до нього геній Шевченка.

Хоч отже, дореволюційна українська Інтелігенція намагалася формувати думку селянства в напрямі своїх московських Ідей - воно жило, у своїй крадії, свідомій частині, своїми Ідеями, йшло за голосом своєї крові. Воно поволі, але вперто, через декого з молодшої генерації Інтелігенції, що вийшла з його рядів, оформлює власну, вільну від усякого чужого впливу, визвольно-національну і державницьку Ідею самостійної України, Ідею ворожу

вськїй Москві і власному москвофільству. Найкращим представником тої генерації був Микола Міхновський. І хоч ця ідея була проскрибована в усіх українських революційних партіях поза нечисленними виразно самостійницькими елементами - все ж вона могутньо, неначе полум'я, охопила і розворушила народні селянські маси в 1917 р. Вона заговорила мільйонами багнетів озброєних селян, що домагались негайного повалення зненавиджених порядків північного ворога, не гаючи його захоплення влади в українські руки. Вона заговорила стихійним потягом тих мас до організації збройних сил, і перші самочинно зорганізовані полки так і носили назви: гетьмана Хмельницького, Павла Полуботка, Дорошенка, Мазепи, Шевченка - словом, усіх тих імен, які москвофільська українська інтелігенція промовчувала, або в кращому випадку не хотіла згадувати. Ця озброєна стихія жадібно ловила кожну політичну думку, яка б надавала форму її пробудженій, але ясній свідомості. Вона завжди не так, а по-своєму розуміла революційну програму тлумачену Винниченком, Грушевським та іншими. Вона програми "автономії", "хведерації" і всякої політичної граматики не розуміла - вона підкладала під них свій зміст і перла до рішучих дій. Вона розумом свого інстинкту протиставилася в своїх діях посяганням всякої Москви, до якої чула органічну ненависть. Винниченки не могли і не хотіли піти тою дорогою. А вони опинилися були в 17 р. на чолі тої стихії і були її проводом.

Дивним може видаватися, що саме такі люди стояли в проводі стихії, ідея якої була їм чужа і протиставна. Причиною цього було, що і представники українських тодішніх партій мали за собою традицію боротьби зі старим режимом. Селянська маса, яка не мала виразної, ясної політичної програми, але яка теж його ненавиділа, бачила, чи хотіла бачити в них представників своєї безкомпромісної ідеї і провідників в організації сил для боротьби. Своєї власної політичної програми вона не вмгла ґрунтовно викристалізувати. Вона ще не встигла в своїй масі прийняти програму Міхновських. Світова війна приспішила повалення старих порядків у московській імперії. На першому кроці боротьби із старим ладом і в першому моменті по його упадкові маса побачила перед собою Винниченків і Грушевських, що перші заговорили до неї урочисто. Їх мовою, що перші

заговорили до неї урочисто їх мовою, що перші підкладали під її боротьбу політичну думку, якої вона ще не мала. Ця думка була скалчена тим каліцтвом, яке неволя витиснула на душі тодішньої української інтелігенції, заражуючи її новим москвофільством. Але все ж вона була своя, все ж була приємлива, коли стверджувала те велике, що сталося.

На руїнах старого порядку треба було будувати новий. Маса домагалася його не г а й н о г о творення від тих, яких обдарувала своїм довірям. Від них ждали вони зсних, рішучих і певних вказівок і наказів. Але там не було ні ясності в цілях, ні рішучості в усіх починах, ні певності у виконанні. Не було революційного розмаху, а тільки керенщина, що замість посилювати процес визвольної творчості і боротьби, гамувала його, тупцювала на позиції "одного революційного фронту", "автономії у вільній Росії" і т.д. Це тривало цілий 1917 рік! Революційна озброєна селянська маса, що в національним запалі рвалася до боротьби і творчості, поволі остигала і затрачувала віру в здібність і навіть ідейність свого проводу. Вона вірила в нього до часу, коли старого порядку не зруйновано, вірила в час "медових" місяців революції. Коли ж прийшло до будови нового, маса не могла найти з ним спільної мови. Вона бо була носієм визвольної революції свого народу, українська керенщина, що вишла на її чоло, сфирчала духово в світлі ворожих їй ідей, тої "одної" "російської революції".

Тим часом московська революція заадалегідь покінчила зі своєю керенщиною. Вона знайшла для себе організуючу і життєздатну форму у більшовизмі, свого вождя в Леніні. Відроджений в більшовизмі московський імперіалізм з Ленініним на чолі спрямував на Україну свій перший завойовницький крок. Головні представники Центральної Ради, яка дійсним проводом української визвольної революції 1917 - 20 рр. ніколи не була, тільки давала їй себе нести і волілася в її хвості - не могла стати осередком організуючої волі для боротьби з більшовизмом і Ленініним. Навпаки, вона не давала організуватися озброєній стихії і то не тільки розкладовою отрутою своїх демобілізуючих ідей "єдності з російською революцією", "одного революційного фронту", "автономії у федеративній Росії" і т.д. Зона не давала організуватися і безпосереднім явним натиском, і своїми потягненнями, і навіть силовими засобами. Все ж таки стихія ставила цим намаганням опір, опір несві-

домий, але могутній, в якому вона видержала майже цілий 1917 рік, рік найбільшого розпорошення української керенщини. Правда, її запал прохолонув, її віра в успіх її справи була підірвана прагнення до організування і творчості розтрачені. В ній розросталися вже ознаки розкладу і розгубленості, після політикою Центральної Ради. Отаманія, як наслідок браку сильно організуючої сили одного проводу, був найкращим показником того розкладу і розгубленості. Все ж таки цю стихію вдалося майже наново підняти на ноги під загрозою завойовницького наступу московського більшовизму. Людині, що піднялася в той незвичайно важкий період 1919 рік.

Тєю людиною був Симон Петлюра. Факт, що свою політичну діяльність до революції зв'язав він із тим кволим і окаліченим соціалістично-демократичним світом, у якого московфільська політична думка була пануюча серед української інтелігенції, і що з тою керенщиною зв'язав він свої виступи впродовж 1917 року вирішив його таку, а не іншу роль і його невдачу. Правда, впродовж цілого того страченого безповоротно 1917 року, в якому можна було вільно перевести організацію озброєної селянської стихії - він наближувався з усіх передових постатей тогочасного політичного випадкового проводу найближче до неї. Його тягнули до неї, його непересічні здібності організатора і провідника. Це є причиною того, що майже цілий той рік його політична діяльність була зв'язана з Генеральним Секретаріатом Військових Справ, у якому він був головою. Але він не знайшов одночасно в собі досить сили і безоглядної рішучості, щоби протиставитися розкладовому впливові Грушевських, Винниченків та інших хоч би у справі організації збройних сил української революції, якщо не міг і не хотів протиставитися тоді взагалі їх політичній ідеї. Він міг це своєчасно зробити, спираючись на ту нечисленну, але здорову політичну меншість, що, гуртуючись навколо самостійницьких елементів і груп з Миколою Міхновським на чолі, самочинно рвалася до організації революційної армії і мала відвагу кидати гасло безоглядного розриву з політикою Центральної Ради.

Все ж таки він перший в обличчі завойовницької загрози московського більшовизму виказав велику притомність розуму, пірвав з політикою бездарного тупцювання і в тих незвичайно важких умовах, в які загнала визвольну революцію політика Центральної Ради, зорганізував збройну українську силу, що створила справжню традицію визвольної боротьби і революції, втворила

да в своїм чині Ідею самостійної української державності - Ідею, що стала початком цієї визвольної української революції, якої ця боротьба була початком і коротким етапом. Симон Петлюра, що, без сумніву, виростав понад голову сучасних революційних діячів, мав найбільше даних на те, щоб стати вождем революційної стихії. В моменті охолодження її революційного початкового запалу при кінці 1917 і на початку 1918 року і пізніше він зумів налити її погасаючий запал новою вірою і повести її у властивім напрямку витривалості, безоглядної і послідовної боротьби за українську державність. Його ім'я було для стихії Ідею і програмою. Програмою Петлюри була дія, боротьба. На ній був найвищий час. В умовах, в яких він виступив на чолі подій і в яких довелося йому може й з власної вини працювати, він домігся справді великих діл. Без досягнень, яких домагався, організована його генієм українська армія в боротьбі з московським наїзником, вартість традиції того етапу боротьби була б далеко не така, якою витворила її та армія силою його організаційного й провідницького генія. Справді, треба дивуватися його витривалості, послідовності і надзвичайній зосередженості волі над справою цієї боротьби, що стала для нього всім. І справді нас це може не дивувати надзвичайна глибина його духу, чистість і твердість характеру, що висунули його із окаліченого оточення. Він відродився вартостями власної душі, характеру, волі, і не події, а ті вартості, які були в ньому, висунули його на становище, яке він займав і зумовили величину тої ролі, яку він у визвольних змаганнях відіграв.

Справжнім вождем революції Симон Петлюра не був. Велич завдання, яке стояло перед українською революцією, умови, в які запровадили її дореволюційні процеси боротьби, і непередбачені, а тому і складні умови остаточного бою з наїзником, на чолі якого став Ленін, - все те вимагало, щоб на чолі української революції став український Ленін, більший від московського, який би висунув в огненім світлі ясну Ідею могутньої в своїх заложеннях, визвольної української національної революції, організував її притягаючою силою поривання народу і повів його порядкуючим планом і геніальністю стратега до рішучого безоглядного і переможного остаточного бою з силами ворога. Такого вождя не було. Симон Петлюра з усіх тодішніх революційних діячів відчув найкраще крик народжувалоїся нової доби в історії народу і, йдучи за тим голосом, піднявся цього великого завдання. Зриваючи з рабською дводушністю, нерішучістю і

паралічем середовища, з якого вийшов, розпочав в кінці хоч і пізно одверту боротьбу з Москвою. Перебираючи щораз більше владу в свої руки, виявив в цій боротьбі велике завзяття, хоч "не мав, - як писав про нього Д. Донцов, - такого широкого розмаху в задумах і імпозантної сили у їх виконанні", як їх мали інші великі вожді народів і яких спеціально вимагала могутня в своїх основах, силах і перспективах українська революція. Симон Петлюра, - писав він, - "мусів витримати натиск двох стихій: одної - серед якої виріс і яка витиснула на його дусі свою печать і другої - того матеріалу, якому мала надати форму його Ідея. Перша стихія - це було українське інтелігентське народолюбство і вихрване на туманному кирило-мефодіївстві і драгоманівському всесвітянстві українство, друга - український народ. Першу він повинен був перебороти в собі - другій себе накинути. Завдання надзвичайно важке. І вже за саму спробу виконати його варто на цю людину звернути увагу". Згаданий автор не може рівняти його з Хмельницьким бо "не можемо рівняти нашої скаліченої сучасності до зрізничкованого і барвистого українства тих часів, але людина, про яку тут говорю, лише вона одна зуміла зайняти в наші бурхливі часи становище, подібне до становища тих... Фанатично був прив'язаний тільки до справи. Цей фанатизм переходив і на масу, яка створила з нього свого героя, а з його Імени легенду, що хотів її у б и т и Шльома Шварцбарт на бульварі Сен-Мішель".

Давати повну і дійсну характеристику цієї постаті сьогодні не може ще ніхто. Для цього треба не лише проведення повної глибокої аналізи цілого життя Симона Петлюри, його індивідуальності, цілої душевної структури його. Для цього перш за все потрібно докладного прослідження тої великої доби в нашій Історії, що обначена роками 1917 - 20, так інтенсивного, глибокого і так складного в своїх процесах національного явища, - першого етапу нашої нової ери. І для цього потрібно ще певної віддачі.

"Симон Петлюра - сказано в одному місці - Історична постать, але Історія для нього ще не настала. Доба, що її перший етап пройшов під знаком його Імени, не відійшла в минуле. Вона для нас сьогоднішня сучасність і близьке майбутнє. Його дії переходили за грози і бурі великого українського революційного зриву, з ним він був органічно зв'язаний, з ним він і до Історії перейде. Без тої революції нема Симона Петлюри ані його образу. А що таке для революції 4 роки? життя та сила її озна-

чується не кількістю літ, а циклами творчих подій, і рік для неї може бути хвилиною, а хвилина десятком літ. Скільки потрібно часу для української революції - не знаємо, але знаємо, що її цикл недовершений. Недовершений тому для нас і образ Симона Петлюри. Всяка його характеристика, зроблена зараз, буде персональною, не погодженою з його добом, одірваною од тла, нереальною. У найліпшому випадку вона буде легендою. Але вже за життя Симона Петлюри про нього складено правдиві народні легенди і навмисних він не потребує. Лише тоді, коли довершений буде український революційний цикл, коли ця революційна доба пластичною картиною перейде до нашої історії, тоді тільки виступить яскраво і виразно постать Симона Петлюри, тоді тільки буде дано йому і його боротьбі достойну і правдиву характеристику".

Життя його складалося з двох різних періодів. У першому, до революційному - все наче б то таке буденне, звичайне, неособливе, наче б зовсім незв'язне з тим, чим Петлюра за другої частини свого життя.

Син полтавського візника - учень полтавської духовної бурси, а далі духовної семинарії. Вигнаний з вищих богословських курсів за те, що мав відвагу явно виступити як українець, опиняється в "вовчій білеті" і розпочинає тулацьке життя, весь час продовжуючи самостійно працю над собою. Начимо його у Львові, як прислухується університетським викладам, на Кубані при архівно-статистичній роботі, знову ж у Києві секретарем редакції "Рада", а потім у Петербурзі бухгалтером в приватно-транспортному товаристві. В межичасі підпадає під вплив і входить у зв'язки з тодішніми українськими революційними колами, стає членом РУП +/, пише в підпільних часописах; переїхавши в Петербурга до Москви, стає редактором журналу "Українская Жизнь". Вибух світової війни застає його на праці в "Земському Союзі".

1917 - ий рік. Пробудилаея Україна морально обкраденою, але бурливою, завзятою. Петлюра з головою поринає в революційну діяльність. Змінюються точки прикладання його внутрішньої сили, і він із малознаного дореволюційного робітника пера стає щораз більше популярним трибуном народних мас. Начимо його скрізь. На мітингах, на з'їздах, в комітетах на політичних засіданнях, на трибуні Центральної Ради. Його промови і спеціальна участь перш усього на всіх українських військових з'їздах здобувають йому широку славу серед селянських і в першу чергу військових мас, ці останні наділяють його своєю спеціальною любов'ю і довір'ям, віддаючи в його руки спочатку головування Генерального

Військового Комітету, а згодом і Військове Міністерство при уряді Української Центральної Ради.

Це був великий час. Сотні тисяч озброєного українського народу виявляли готовність до великих дій. Мільйони пробудженої революційної маси ждали великого, відважного слова і сильної певної руки провідника. Мільйони пробуджених, але несвідомих безмежно хотіли к о м у с ь в і р и т и , бо чули в собі силу ламати навіть найбільший опір і пристрасно рвалися творити щось нове велике, але не вміли власним розумом збудувати в своїй свідомості його ясного образу, ані виробити плану його живого здійснення. Вони шукали проводу серед тих, яких перші дні революції висунули на чоло подій. Але тодішній український політичний провід не міг дати масам ні т о г о о б р а з у , ні т о г о п л а н у , бо й сам його не мав, весь час вбачаючи їх в "автономії" і "спільному революційному фронті".

Петлюра ж в тому часі, тобто протягом майже цілого 1917 р. теж не зміг належно використати своєї популярності для переведення тої великої акції, яку накидав сам момент. Він тоді затримався був на половині дороги. Майже інстинктивно всі сили своєї енергії зосереджує він на тій ділянці революційного процесу, яка завжди була і буде найнеобхіднішою в комплексі революційних сил - на справі організації революційного війська. Але рівночасно, з тим його політична думка, вихована в середовищі до-революційного українства і пошани до "авторитетів", сильно в"язала його з провідними думками тодішнього політичного проводу. І тому хоч не міг він прийняти за своє гасла Винниченка "нам війська не треба" - то все ж таки не міг дійти до усвідомлення конечности піти своїм окремими шляхом, без них і проти них. Це його "роздвоєння" в той час спричинило те, що український військовий рух в російській армії під його керівництвом впродовж цілого 1917 року не вилився у тверді організаційні форми української армії, не вишов вповні із стадії тільки українізаційного руху. В цьому ж почасти теж і причина, що великий національний запал серед вояцьких мас, який так високо піднімався в половині 1917 р. - в кінці цього ж року почав згасати, створюючи ґрунт деморалізації. І цю свою непоправну помилку відчув саме найбільше сам Симон Петлюра вже тоді, коли йому прийшлося на чолі тільки невеличких частин боронити кордони і столицю України перед ворожою навалюю. Тоді то впали з його уст ці слова:

"Якби я мав ще хоч тисячу, хоч п'ятсот ще вірних і відданих людей, ми не допустили б ворогів до серця України"

1918 - ий рік. Вже в кінці 1917 р., зараз після ІІІ. Всеукраїнського Військового З'їзду - Петлюра попадає в конфлікт з тодішніми керівними політичними кругами і зрікається посту міністра військових справ. Кинувши високе місце при уряді, він сам йде у вояцьку масу і починає організовувати Кіш Слобідської України. Сформувавши його, стає на його чолі і в час, коли перші лави більшовицької армії спрямовують свої кроки на українську землю, перший виступає із цєю своєю частиною проти них.

Рівночасно із наступом своєї армії на Україну більшовики організують сильне повстання у самому Києві. Нависла загроза, що ще доки Муравіов підійде до столиці із своїми військами - вона буде в руках ворога. Одинока надія на Петлюру і його Слобідський Кіш червоних і чорних гайдамаків. Стривожений Петлюра негайно заявляється зі своїми частинами в Києві. Впродовж кількадевятих завязятих боїв із більшовиченими московськими частинами і повстанцями, Петлюра здобуває їхню твердиню Арсенал і приводить місто до спокою.

В часі цих боїв Петлюра виявив не тільки великий несподіваний стратегічний хист, але й дійсно незвичайну особисту хоробрість. В сірій, простій козацькій шинелі, в чорній, звичайній смужевій шапці, плече в плече з рядовим козаком, з багнетом в руках вступає в бій з ворогом. Не дивлячись на небезпеку, він завжди з'являється там, де його присутність була найбільше потрібна, де особистою присутністю, особистим приказом і прикладом, треба було піднести завязятий гострок своєї частини. В найбільш вирішальний момент, не дивлячись на велику силу ворога і сильну його фортецю - він перший з карабіном в руках на чолі своїх гайдамаків кидається у приступ на Арсенал і під градом ворожих куль здобуває його.

Тим часом Муравіов із своїми бандами підходив до Києва. Кілька завязятих боїв - Крути - Київ і українські невеликі частини мусять відступити на захід. Український уряд входить в договір з осередніми державами і годиться на підмогу німецьких військ, і при їхній допомозі українські військові частини відбивають Київ і усувають ворожі війська поза кордони України.

Петлюра в той час стоїть оддалік політичного і військового керівництва, весь час тільки на становищі коменданта свого Сло-

бідського Коша. З приходом німців на Україну і з припиненням фронтової боротьби віддається праці в земстві, стає на чолі київського земства, а потім і на чолі Всеукраїнського Земського Союзу.

Побувши трохи на Україні, німці розганяють Центральну Раду. Влада переходить у руки ген. П. Скоропадського, який проголошує себе гетьманом України. За часів влади цієї слабкої, майже безвольної фігури, щораз до більшого впливу на Україні приходять московські чорносотенні сили. Розпочинається дика гульня реакційних і протиукраїнських елементів по українських селах. Все це нагромаджує дуже скоро в масах народу стільки ненависти, що кожної хвилини Україна могла запалати страшним вогнем народної помсти.

Неминуче треба було зарадити цьому. Треба було тим більше, що на таких настроях, які накопали в українських масах, дуже легко міг заграти по-мистецьки московський більшовизм. Виникає рішення українськими руками організувати повстання і збройною силою усунути гетьмансько-московську владу на Україні разом з її шильдом П. Скоропадським.

Осередком і серцем повстання стала Біла Церква, і рішенням на цей крок перейнятий духом справжньої української державницької ідеї - Загін Січових Стрільців на чолі з своїм незмінним полководцем Євгеном Коновальцем.

Знову вириває конечність присутності Симона Петлюри. Широкому народному вибухові треба було дати одного провідника і один спільний виразний прапор. Одним і другим міг стати в той час тільки Петлюра! Але Петлюра вже кілька місяців у в'язниці... Декому з київських політичних кіл вдається видобути його на волю, а комендант Січових Стрільців через своїх людей потайки, перебраного за рядового Стрільця, перевозить його до Білої Церкви.

Лунає клич до повстання. Першими виступають всі, як один у за ними вільне козацтво, розгалужене в 1917-му р. майже по всій Україні, дальше повстанці, а там і регулярні українські військові частини, які одна по другій переходять на сторону Симона Петлюри. З кожним днем перемога схиляється в його бік, і 19.11. 1918 р. він побідно вступає до звільненого від гетьмансько-московських військ Києва на чолі військ Української Народної Республіки.

Повстання набрало було такої широкої велетенської сили, що противника просто змітали з шляху. Весь народ селянський пішов на заклик "батька Петлюри" - село за селом, місто за містом, повіт за повітом, губернія за губернією ставали на бік його двохтисячного повстанчого ядра Січових Стрільців.

В той час ім'я Симона Петлюри дійшло було до найглухіших закутків України. Він ставав казковим, легендарним героєм українського народу.

Всі вбачали в ньому свого великого визволителя, а серед гуцї селянських мас повстає перша з легенд, якими обдарував його неоднєю український народ. Легенда про Петлюру-характерника. Народ по селах говорив і з уст до уст переказував, що коли настав останній час терпіння, коли вже вщерть наповнилася гнівом народна душа, а Симон Петлюра сидів за міцними ґратами, то його товариші прислали йому листа. В цьому листі був і малюнок коня. І от Симон вирізує з паперу того коня, приліплює на стіну своєї камери, коли доторкає рукою гриви - стіна розступається, і він на своєму білому коні летить до вірних стрільців, що вже стоять готові до бою.

Цієї безмежної вербувочої сили його імени в той час не в силі заперечити навіть вороги. Один з героїв роману московсько-гописьменника Булгакова так по своєму схоплює це:

"...Не було! Не було! Не було цього Симона зовсім на світі! Це просто міф народжений на Україні в тумані жажливого 1918 року... Було щось друге. Була люта ненависть. Було чотириста тисяч війська, а навколо нього чотири рази по сорок разів чотириста тисяч селян із серцем, палаючим невгомною злістю. О, багато, багато назбиралося в цих серцях, виповнених вщерть тужливими мріями про свою вічно сподівану селянську реформу "вся земля селянам!" І удари летнанських стеків по обличчях, і шрапнельний хуткий вогонь по непокірних селах, спини зі смугами від шомполів, і реквізовані коні, і загарбаний хліб, і дідичі з грубими пиками, що поверталися в свої маєтки... От що було. І ще були десятки тисяч людей, що вернулися з війни і вм'їли стріляти. Були сотні тисяч рушниць, закопаних у землю, захованих у клунях і коморах, не здані, не дивлячись на швидкі смертні присуди польових судів ні на порки шомполами і стрільбу шрапнелями. Мільйони набобів в тій же самій землі, трьохдюймові гармати в кожному п'ятому селі і кулемети в кожному другому, в кожному містечку склади зброї. І в цих же містечках народні вчителі, лікарські помічники, українські семінаристи, що волею долі стали прапорщиками, здоровенні сини пасічників, штабскапітани з українськими прізвищами... Всі вони говорять на українській мові, всі вони люблять Україну - чарівну, уявну... без панів, і без москалів. І тисячі колишніх полонених, що вернули з Галичини. Це

в додатку до тих тисяч селян. Ось що було! А Симон?! Та не було його! Не було! Так! Легенда, міраж, просто слово, в якому злилася і квітка, і жадоба селянської помсти, і сподівання тих вірних синів своєї сонячної України, що ненавидить Москву, яка б вона не була - большевицька, царська, чи ще яка. От так то смерть не забарилася. Вона пішла осінніми, а згодом і зимовими українськими дорогами разом із сухими завоями снігу стала стукотіти в перелісах скорострільями. Її самої не було видно, але яскраво видний ішов попереду неї дзюбатий селянський гнів. А Петлора? Це міф! Міф Петлори! Це міф такий же знаменний, як міф про Наполеона, який ніколи не існував.

А де взялася його вісімсоттисячна найліпша, добірна армія?! Вона зіткнулася з морозного голчастого синього присмеркового туману... Ох, страшна, страшна Україна з її туманами, туманами!.. "

Ця характеристика москаля відбирає С. Петлору прикмети дійсного провідника, так само як відбирає українському селянству, що видало із себе найкращий державницький елемент якунебудь національну свідомість. Але ця характеристика, як не можна краще, виказує, якою великою силою стало ім'я Симона Петлори в кінці 1918 р. на Україні. Вона було для українських мас найконкретнішим, найбільш зрозумілим і найближчим гаслом і прапором в один і той же самий час. Було не тільки ім'ям провідника, але просто таки уособленням самої ідеї, самої мети руху, що зводилася до: "Україна - ні большевицька, ні царська, лише своя незалежна Українська Держава". І таким було воно впродовж усіх дальших років нашої визвольної збройної боротьби, таким воно зосталося і після того, як українські землі залягли на довгий час ворожі сили.

1919 і 1920-ий роки. Страшні, повні людських зусиль української героїчної армії в боротьбі з усіма ворожими силами, страшні, трагічні, але великі роки. Симон Петлора весь час на чолі української армії, в його руках найвищий військовий пост - головне командування, а згодом і майже вся державна влада. Перевівши успішно проти гетьманське повстання, Петлора всю свою силу скеровує на те, щоб із цих сотень тисяч повстанців, які виступили під його прапором - викристалізувати силу, дисципліновану армію. Повні перевести цього завдання не дають большевики, які зараз же кидають на Україну майже всі свої збройні сили. Розпочинають-

ся нова боротьба і ведеться вона в той час не тільки на одному протибольшевицькому фронті. Ведеться безперервно продовж обох цих років. Українська визвольна армія під проводом Симона Петлюри важко кривавиться в боротьбі з національними силами. Нераз в просто катастрофічному стані, при вичерпанні всіх потрібних засобів, без зброї, без одягу, десяткована пошестями, без ліків, до крайности перетомлена - вона все рівно витримує і не сходить з поля бою до останнього. Так, як і її улюблений вождь - Симон Петлюра. В той час, коли багато з провідних постатей українського уряду "перетомлюється" і виїздить за кордон, в той час, коли запанувала масова зневага, коли багато, багато давалося ловити на приману ворога - він ні на момент не віддаляється від справи. З великою вірою в перемогу, з свідомістю конечности якнайшвидше витримати в боротьбі він ніколи не знесилується. Навіть тоді, коли вже здавалося що ворог переміг, а останки його армії не в силі були піднятися до нової акції. Навіть в таких моментах він не тратить надії і все робить, щоб наново запалити боротьбу, і це йому вдавалося.

У цей критичний час він весь час тримає у своїх руках душу армії і сам був душею і серцем цієї армії. А любив Симон Петлюра свою армію і дорожив нею, як найбільшим скарбом - любила безкритично і самовіддано і українська армія свого головного Отамана. Для неї він був усе! Так само і для того молодого покоління революції, що йшло під його прапором. Так само і для українського селянства, що йшло до боротьби і в постання "за те, за що Петлюра"!

Роки 1919-20 - це роки Симона Петлюри! Ця найбільш кривава і геройська сторінка недавньої нашої збройної боротьби на кожній своїй хвилині, на кожному своєму місці має печатку його імені і такою вона й пройде до української історії.

Переможений відходить на еміграцію продовжувати підготовку нової боротьби. У 1924 році оселиться в Парижі і тут його досягає рука ворога, який ніколи не міг бути певний свого становища на Україні, доки жив Симон Петлюра.

25 травня 1926 р. проходив Головний Отаман вулицею Расін, прямуючи в бік бульвару Сен-Мішель. На розі вулиці і бульвару наблизився до нього посланець большевицької Москви. Блиснув чехістський револьвер, посипалися стріли. Симон Петлюра захитався і упав на тротуар.

-Досить! Досить! - виривається останні слова з уст Отамана.

Вбивця стріляв дальше до лежачого. Стріляв прицільно, нама-

гаучись з повною певністю убити на смерть, бо такий був наказ тих, перед ким вічно стояло м а р е в о П е т л ю р и.

Симон Петлюра згинув. Але живе, росте і могутніє Ідея боротьби за українську державність, яку він наближував своєю боротьбою.

В постаті Симона Петлюри і в його діях стільки хрустальности характеру, ідейности і героїзму, в починах, що жива і діюча пам'ять про нього живе і житиме в душі кожного українця. Український народ в боротьбі за Ідею великої, могутньої української держави буде завжди вірний словам, що їх невідома рука виписала на одному з вінків на його могилі: "Минулому і майбутньому України вірні до кінця".
